

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL II.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György, Kőhalmi László,
Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József, Szabados Tamás,
Vékás Lajos

ISBN 978 963 454 908 6

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Deák Péter, Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György,
Kőhalmi László, Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József,
Szabados Tamás, Vékás Lajos, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Pulszky Ágost (1846–1901), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

Pulszky Ágost a magyar társadalomtudományi gondolkodás kiemelkedő alakja, a pozitivisták jog- és állambölcselet első számú hazai képviselője. A 19. század utolsó harmadában aktívan részt vett a tudományos, szakmai és politikai közéletben. Életműve a magyar jogbölcseleti gondolkodás önállósulási törekvésének első jelentős próbálkozása.

A századfordulóhoz közeledve a társadalmi-gazdasági változásoknak, így az állami-politikai hatalom gyakorlásából magának mind nagyobb szerepet kívánó polgárság törekvéseinek az észjogi felfogás már nem felelt meg. A közép-kelet-európai régióban, így Magyarországon is a társadalomtudományi gondolkodásban egyre nagyobb befolyásra tett szert a „tapasztalati világ” modellálását célzó evolucionista-reformista magyarázatokban megjelenő pozitivisták felfogás. E paradigmaváltás a magyar jogbölcseleti gondolkodásban Pulszky és követői tevékenységéhez kapcsolódik. Somló Bódog az elmúlt századfordulón megjelent írásában a magyar jogbölcseleti gondolkodás megújítására tett kísérletről, azok szereplőiről és az újítástól féltő, még mindig uralkodó konzervatív szemléletről ekképp vélekedett: „A jogbölcseletnek nálunk is feltámadt az ... igazi ellensége: az uralmon lévő érdekeknek az újítástól való féltelme. Ha a magyar jogbölcselet megmaradt volna a régi iskola ösvényén, akkor a baj még nem lett volna igen nagy, és a természetjogi lom is elheverhetett volna még a pandektajogi és egyházjogi ószer között. De a magyar jogfilozófiának Pulszky Ágostja támadt, aki friss levegőt hozott a modern angol filozófia ormairól.” (Somló Bódog: *A jogbölcselet tanítása*. Jogállam, I. évf., 1900, 59.)

Pulszky 1846. július 3-án született Bécsben Pulszky Ferenc nagyobbik fiaként. Apja Kossuth Lajos közeli barátja, a szabadságharc idején miniszteriumi államtitkár, az OHB tagja, a Szemere-kormány meghatalmazott londoni követe, majd a szabadságharc után az emigráció vezéralakja, a kiegyezést követően pedig a Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Gyermekkorát családjával külföldi száműzetésben töltötte. Gimnáziumi tanulmányait tizennégy éves koráig Londonban (University College School), majd Torinóban végezte. Szemtanúja volt a létrejövő olasz egység végkifejletének. Az emigrációs éveknek köszönhetően a több nyelvet kiválóan beszélő fiatal Pulszky apja akaratának megfelelően a pesti egyetemre jött jogot tanulni, ahol 1868-ban jogi doktorrá avatták. A kiváló, nyugatias műveltségű ifjú Pulszky – az emigráns lét, édesapja '48-as szerepvállalása, illetve az előkelő családi származás okán – nagy elismertségre tett szert kortársai körében. Még egyetemista korában, 1867-ben munkatársa lett az *1848* című, akkor indult lapnak. 1868–69 között egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített, majd 1869–70-ben a Nógrád megyei adminisztrációban dolgozott hivatalnokként. Ezt követően Budapestre került, ahol a Pénzügyminisztérium első osztályú fogalmazója lett. Az 1871-es országgyűlési választásokon (25 évesen) képviselővé választották. Először a füleki, 1872-től a szécsényi, 1887-től a verbászi, 1894-től a zurányi, 1896-tól haláláig a szászkabányai kerület országgyűlési képviselője volt. Magántanári képesítést 1872-ben (26 évesen) jogbölcselet tárgykörből szerzett *Az angol jogbölcselet történetéhez* című munkájával.

1875-ben 29 évesen nevezték ki Pauler Tivadar utódjaként a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem jogbölcseleti tanszékére egyetemi tanárnak. Ugyanebben az évben jelent meg fordításában Henry Maine *Ancient Law* (A jog őskora) című műve, melyet terjedelmes bevezetéssel és jegyzetekkel látott el. A számottevő tudományos közösség hazai hiánya kultúrmissziós tevékenységre inspirálta. E törekvésének egyik fontos területe volt fordítói munkássága. A legismertebb Maine-fordításán túl elsősorban korabeli angol szerzők, mint pl. Spencer, Heron műveit tette hozzáférhetővé a hazai tudományos élet és az érdeklődők számára. 1878-ban tisztként vett részt a Monarchia bosznia-hercegovinai okkupációjában. Az itt szerzett hadiélmény jelentős hatással volt jog- és állambölcseleti felfogására. 1885-ben jelent meg *A jog- és állambölcselet alaptanai* című fő műve, mely később, Londonban angol nyelven is kiadásra került. A kedvező fogadtatás ellenére a nagy cél, a mintaértékűnek tekintett angol tudományos közéletbe való belépése nem sikerült. Spencer grandiózus művei mellett nem volt helye szintetizáló alapmunkának. A hazai tudományosság szempontjából mégis mérföldkő Pulszky teljesítménye, hiszen megjelenésétől számítják Magyar-

országban a jogpozitivizmus diadalra jutását. Az 1883/84-es tanévben a jog- és államtudományi kar dékáni teendőit látta el. A Magyar Tudományos Akadémia – Vécsey Tamás ajánlására (Pulszky Ágost egyetemi tanárt levelező tagul ajánlja Vécsey Tamás, levelező tag. In: *Tagajánlások 1887-ben*. MTA, Budapest, 1887. 31.) – 1887-ben levelező tagjai sorába választotta, rendes tag azonban – nagy fájdalomra – sohasem lett. Hazai tudományos példaképének – a klasszikus liberalizmus fő magyar képviselőjét – Eötvös Józsefet tekintette.

Pulszky tevékenysége 1885 után egyre inkább a gyakorló politikai pálya irányába orientálódott. Erről tanúskodik számtalan parlamenti felszólalása. 1871-ben a Deák-párt tagja lett, 1873-tól a delegáció tagjaként tevékenykedett. 1875-ben csatlakozott a pártfúzióhoz, azonban az ún. első gazdasági kiegyezés körüli bonyodalmak hatására a „Habarekpart”-nak csúfolt mérsékelt ellenzék tagja lett. 1894-ben barátja, báró Eötvös Loránd, a Wekerle-kabinet kultuszminisztere kérésére – feladva egyetemi katedráját – elvállalta a tárca államtitkári posztját. A sikeresnek nem nevezhető minisztériumi kitérő csupán egy szűk évig tartott. Megürült tanszékére pályázat útján 1895-ben Pikler Gyula és Csarada János került.

Liberális-szabadelvű politikusként valójában nem volt sikeres. Az általa képviselt nemzeti függetlenség, polgárosodás, európai szintre emelt modernizálódásra való törekvés a kiegyezés utáni konzervativizmusba fulladt. Nevéhez fűződik a szociológiai szemléletű társadalomtudományi gondolkodás magyarországi meghonosítása. Támogatásával jött létre 1900-ban a *Huszadik Század* című folyóirat. 1901-ben az akkor alakult *Társadalomtudományi Társaság* első elnökévé választották. Az első reformnemzedék mind politikailag, mind tudományosan sokat várt tőle. Felkészültsége alapján a tudományban sokkal többre vihette volna, de ő is abba a sokak által elkövetett hibába esett, hogy élete végéig nem tudta magában tisztázni: valójában tudós vagy politikus kíván-e lenni. Többek szerint „valódi polihistor” volt, akinek az életművét számos társadalomtudományi ág tekinti magáénak, így az állam- és jogbölcselet, a politikaelmélet, a szociológia stb. Tanítványaival – Pikler Gyula, Somló Bódog, Jászi Oszkár, Szabó Ervin – „hidat vert” a 19. és a 20. század között. Ő már látta a korabeli magyar kapitalizmus fejlődésével együtt járó társadalmi ellentmondásokat (pl. szociális és nemzetiségi ellentétek), melyeknek utolsó írásaiban hangot is adott.

Művei nyelvezetét a kortárs Finkey Ferenc Immanuel Kantéhoz hasonlítja, nehézkesnek és szinte élvezhetetlennek nevezi. Mindennek okát abban látja, hogy „gyermek- és ifjúkorát Angliában töltötte, s így a magyar nyelv szinte új nyelv lett reá nézve, másrészt mert óriás ismereteit rendkívül tömören akarta kifejezni, ami oly nehézkesé tette stylusát, hogy műve úgy az ifjú-

ság, mint a nagy közönség előtt megérthetetlennek tűnt fel s csak a valóban szakemberekre és azokra volt élvezhető, akik belemélyedtek annak tanulmányozásába”. (Finkey Ferenc: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*. I. köt. Grill, Budapest, 1908, 435.) Személyét és munkásságát híven ábrázolja Concha Győző, a közismerten konzervatív beállítottságú pályatárs: „Pulszky Ágost a magyar tudományban és közéletben oly szokatlan utakon haladt, ismeretlen harczmodorral oly célpontokra irányozta küzdelmeit, melyeket a tudományos és a politikai világban igen különbözőnek ítélték meg. Kevesen s teljesen csak azok értették Pulszkyt a tudományt illetőleg, a kik nem röstellték a nagyobb készültséget is igénylő fáradságot őt mélyen járó vizsgálataiban és érveiben követni, a közéletre nézve pedig, akik működésének nem színét, látszatát, hanem célját, eszközeit együttvéve, szóval lényegét mérlegelték.” (Concha Győző: *Pulszky Ágost*. Jogállam, V. évf., 1906, 421–422.)

Pulszky munkássága eredményeképpen a magyar jog- és állambölcseleti, de joggal állíthatjuk, a széles értelemben vett társadalomtudományi gondolkodás a korabeli Európában élenjáró angol tudományos szemléletmód átvételével és alkotó felhasználásával sikeres modernizációs utat járt be. Az angol társadalomtudományi gondolkodás iránti affinitása elsősorban annak köszönhető, hogy iskoláinak jelentős részét Londonban végezve már fiatalon megismerkedett az angol kultúrával és tudománnyal. A szabadságharcot követő emigrációs éveknek köszönhetően az angol mellett más európai nyelveket is kiválóan ismerő Pulszky számára – a kiegyezés révén nem csupán a gazdasági és politikai, hanem a tudományos életben is megnyilvánuló pezsgés következtében – új, előzőleg nem tapasztalható lehetőségek nyíltak. Megszűntek a korábbi kötöttségek, a társadalomtudományi gondolkodás számára új orientációs minták jelentek meg. Közöttük talán legkézenfekvőbb módon az angol tudomány által megtestesített eredmények, módszerek és paradigmák. Egy olyan vákuum-helyzet alakult ki a magyar társadalomtudományi, azon belül jogbölcseleti gondolkodásban, amely Pulszky számára fényes akadémiai és nemzetközi karrierrel kecsegtetett. Sajnálatos módon e kiemelkedő intellektusú gondolkodót a gyakorlati politika is megérintette, sőt korán bekövetkezett haláláig „fogságban” tartotta, így a hazai társadalomtudományi gondolkodás egy potenciálisan nemzetközi hírnévre várományos tudósát veszítette el.

Pulszky 55 éves korában, 1901. szeptember 11-én hunyt el Budapesten. Korai halálát okozó szívbetegségének kezdete a boszniai hadjárat megpróbáltatásainak időszakára vezethető vissza.

Szabadfalvi József

Pulszky Ágost főbb művei

A római jog, s az újkori jogfejlődés. Értekezések a történettudományi osztály köréből. VII. sz. MTA, Pest, 1869; *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása különös tekintettel Magyarországra.* (Tauffer Emillel. A M. K. Tud. egyetem által 1866-ban első díjra érdemesített pályamű) Emich, Pest, 1867; *Az ind jogról.* Budapesti Szemle, IV. köt. (1874) 357–369.; *Az angol jogbölcsélet történetéhez.* Budapesti Szemle, VI. köt. (1875) 126–148.; H. Summer Maine: *A jog őskora.* (A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta Pulszky Ágost) MTA, Budapest, 1875. („Bevezetés” IX–XXII.; „Jegyzetek” 325–443.); *A társadalmi tudomány és az angol filozófia.* Budapesti Szemle, VIII. köt. (1875) 258–289.; Caulfield Denis Heron: *A jogtudomány alapelvei.* (A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából fordította és előszóval ellátta Pulszky Ágost) MTA, Budapest, 1877; *A pártkormányzat és a kérdések.* Budapesti Szemle, XVIII. köt. (1878), 169–179.; *A jog és állambölcsészet alapjai.* Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest, 1885; *A demokrácia jövője.* Budapesti Szemle, XLVI. köt. (1886.) 1–22. és 202–223.; *Pázmány Péter.* (Olcsó Könyvtár 234. sz.) Franklin-társulat, Budapest, 1887; *The Theory of Civil Law and Society.* Fischer Unwin, London, 1888; *A jog és állambölcsészet feladatai.* (Székfoglaló) Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IX. köt. VII. sz. MTA, Budapest, 1888; *Az egyetemi kérdések Magyarországon.* Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest, 1889; *A munkáskérdés.* Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest, 1890; *A felekezetek szerepe az államéletben.* Hornyászy, Budapest, 1891; *A nemzetiségről.* Politzer, Budapest, 1901; *Demokrácia és nemzetiség.* Huszadik Század, II. köt. (1901) 161–172.

Felhasznált irodalom

Gratz Gusztáv: *Pulszky Ágost.* Huszadik Század, II. évf. (1901), 235–258.; *Pulszky Ágost emlékezete.* (Gróf Andrássy Gyula, Pikler Gyula, Emmer Kornél előadásai, illetve Pulszky Ágost irodalmi munkássága és parlamenti beszédeinek jegyzéke) Budapest, 1902; Jászi Oszkár: *Pulszky Ágost.* Jogállam, I. évf. (1902), 64–66.; Concha Győző: *Pulszky Ágost.* (Jogászok és államférfiak) Jogállam, V. évf. (1906), 421–450.; Finkey Ferenc: *A tétéles jog alapelvei és vezéreszméi.* I. köt. Grill, Budapest, 1908, 426–436.; Bárd József: *Pulszky Ágost jogbölcsélete* Magyar Jogászegyleti Értekezések XII. köt. 81. füz. Budapest, 1917; Horváth Barna: *Die ungarische Rechtsphilosophie.* Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. XXIV. (1930/31), 46–52.; Szabó Imre: *A magyar pozitívista jogbölcsélet bírálata.* A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya. II. köt. (Szerk.: Szabó Imre) MTA, Budapest, 1952, 249–269.; Zsigmond Gábor: *Henry S. Maine és Pulszky Ágost.* Ethnographia, LXXXIV. évf. (1973), 1–2. sz., 111–123.; Zsigmond Gábor: *Pulszky Ágost etnológiai munkássága.* Szociológia, V. évf. (1977) 2. sz., 196–201.; Litván György: *Pulszky Ágost két magyar reformnemzedék között.* Szociológia, V. évf. (1977), 2. sz., 202–206.; Nagy Endre: *Pulszky Ágost társadalom- és államtana.* Szociológia, V. évf. (1977), 2. sz., 207–213.; Boros László: *Pulszky Ágost tudományszervező tevékenysége.* Szociológia, V. évf. (1977), 2. sz., 214–218.; Szabadfalvi József: *A jogpozitívizmus diadala. Pulszky Ágost élete és munkássága.* In: *Portrévázlatok a magyar*

jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995, 21–44.; Kupa László: *Pulszky Ágost bölcselete.* Seneca Kiadó, Budapest, 1996; Kupa László: *Pulszky Ágost politikai nézetei.* Seneca Kiadó, Budapest, 1997; Kupa László: *Pulszky Ágost.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999; Szabadfalvi József: Pulszky Ágost. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok.* II. köt. Magyar Felsőoktatás Könyvek. 17. Professzorok Háza, Budapest, 2001, 47–69.; Egresi Katalin: Pulszky Ágost és Concha Győző vitája az államról. *Jog – Állam – Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat,* III. évf. (2011) Különszám, 225–239.; Kupa László: Pulszky Ágost szintetikus szociológiája. In: Kupa László: *A polícia alkonyától a szociológia hajnaláig. A magyar szociológiai gondolkodás kialakulása a reformkortól a századfordulóig.* Kronosz Kiadó, Pécs, 465–532.